

Középkori és modern zsidó irodalom

BBN-HEB11-313.1, BMVD-101.77, BBV-101.50

Panelóra, koordinálja: *Biró Tamás*

2015. március 25.: Tudományok:
természettudományok, nyelvészet, földrajz, historiográfia

Ma délután

14.00-15.30: angol nyelvű vendégelőadás:

Ronit Nikolsky (Groningeni Egyetem):

Hágár elűzetése a Toszeftában.

A februári bevezető előadás összefoglalása

Mitől zsidó egy zsidó irodalmi/művészeti alkotás?

Lehetséges hipotézisek:

- Zsidó szerző *-- de ki számít zsidónak?*
- Zsidó közönség (célközönség, akinek a szerző szánja a művét, vs. olvasóközönség, aki ténylegesen olvassa, a mű keletkezése idején vagy később)
- Zsidó téma *-- de mi számít zsidó/zsidós témának?*
- Zsidó „jelleg”
 - Nyelv, amelyen született (héber, judeo-nyelvek...)
 - Héber Biblia, mint (kimondott vagy kimondatlan) alapszöveg
 - Diaszpóralét
 - Stb...

Mitől zsidó a zsidó irodalom?

	Szerző	Közön- ség	Téma	Műfaj	Bibliai hivatk.	Diasz- póralét	Nyelv
<i>Pijjut-költészet</i>	✓	✓	✓	✓	✓	✗ (✓)	✓
<i>Középk. héber világi költészet</i>	✓	✓	? / ✗	✗ => ?	✓	✓ / ? / ✗	✓
<i>Biblia-magyarázat</i>	✓	✓	✓	✓ / ?	✓	✗	✓
<i>Halákhikus irod.</i>	✓	✓	✓	(✗ =>) ✓	✗ / ? / ✓	✓ / ? / ✗	✓
<i>Filozófia</i>	✓	✓ / ? / ✗	✓ / ? / ✗	✗	✓ / ?	? / ✗	✗
<i>Tudományok</i>	✓	✓	✗	✗ / ✓	✗ (✓)	✗ (✓)	✓ / ✗

Csillagászat
(mint paradigmaticus példa)

Csillagászat: korszakok – *zsidó? tudomány?*

Astronomy szócikk az *Encyclopaedia Judaica*-ban a következőképp épül fel:

1. In the Bible
2. In the Talmud and Midrash
3. Astronomy in the Middle Ages
4. Jewish Astronomy in the late Renaissance
5. Jews in Modern Astronomy

1 és 2: még nem önálló tudomány, utólag keressünk csillagászati vonatkozásokat akkori művekben (bár a rabbinikus korban már létezett, mint “görög tudomány”).

3 és 4: “zsidó csillagászat” – „felekezeti tudomány”?

5: univerzális tudomány, de kutatható a zsidóság (mint egyének, vagy mint szociológiai szempont) szerepe a tudománytörténetben.

Csillagászat: motivációk – *zsidó? tudományos?*

- Halakhikus igény: naptárszámítás, stb.
- Exegetikai igény: a Biblia és más források csillagászati vonatkozásai.
- Intellektuális (filozófiai-tudományos) igény: a csillagászat, mint a korabeli filozófia és tudomány jelentős ága.
- Misztikus igény: a misztika kozmológiai vonatkozásai.
- “Babonás” igény: asztrológia és az ahhoz szükséges asztronómiai számítások.
- Gyakorlati igény (pl. Gersonides *Jákob-pálcája*)

Csillagászat: műfajok – *zsidó? tudományos?*

- Új művek: például Jichak Jiszraeli (Spanyolország, 14. század): *Jeszod olam*.
- Csillagászati és naptárral kapcsolatos táblázatok: pl. toledói táblázatok (12. század), Abraham Zacuto (1452-1515, Spanyolország, táblázatait Kolumbusz is használta).
- Kommentárok csillagászati művekhez és táblázatokhoz (pl. Abraham ibn Ezra)
- Más (“zsidósabb”) műfajokon belül:
 - Költészetben: Slomo ibn Gabirol *Keter Malkhut*.
 - Halákhikus művekben: pl. Maimonides *Misne Tora*, Hilkhot Kiddus ha-ḥodes.
 - Kommentárokbán: pl. Abraham ibn-Ezra kommentárja Exod. 12,1-hez; Maimonides Misna-kommentárja Ros hasana traktátushoz; Sabbatai Donnolo a Széfer Jecirához (csillagászatilag pontatlan, de Rasi legfőbb csillagászati forrása).
 - Filozófiai műveken belül: pl. Maimonides *Tévelygők útmutatója* 2:24; Gersonides (RaLBaG, Provance, 1288-1344) *Milḥamot Hasem* 5. része.
- Fordítások: arab művek fordításai, görög művek arab fordításainak a héber fordításai (pl. Ptolemaiosz *Almagest*-je), kommentárok fordításai...

Egy példa: Abraham ibn Ezra (1089/92–1164/67)

Csillagászati tevékenysége:

- Bolygómozgási táblázatok
- Héberre fordítja Ahmad b. Elmenthi kommentárját Al-Khwārizmī csillagászati táblázataihoz.
- Kommentár Abraham bar Ḥijja *Ḥesbon mahalakhot ha-kokhavim* (‘A csillagok mozgásának számítása’) c. művéhez.
- Saját művek a csillagászat, az asztrológia és a naptárszámítás témájában. Például: *Széfer ha-ibbur* (‘Az évszöktetés könyve’: naptár, újhold, évszakok, csillagövi jegyek...), *Salos seelot* (‘Három kérdés’, a szökőévről), *Kelé neḥoset* (‘Bronz eszközök’: a csillagászati mérőeszközök, például az asztrolábium használatáról).
- Csillagászati vonatkozások más műveiben, pl. a Biblia-kommentárjában.

Egy példa: csillagászati táblázatok sorsa

- 12. század: Ibn Arzarkāli (Azarchel, Córdoba) és tizenkét zsidó csillagász összeállítja a Toledo-i Táblázatokat.
- 1263: Latin fordítás (Brescia-i János és Jacob b. Makhir ibn Tibbon).
- Amelyből spanyol fordítás.
- Amely alapján Alfonz-féle Táblázatok (1272, a toledói Jichak ibn Szaid vezetésével).
- 1460: a latin Alfonz-féle Táblázatok lefordítják héberre (Nîmes-i Moses ben Abraham), majd új fordítás is készül (Rodez-i Slomo Davin).
- Amelyhez kommentárok (Moses Botarel Farissol, 1465; Mattathias Delacrut, 16. század).
- David Gans (1541-1613: fontos történetíró, matematikus, csillagász): Kepler és Tycho Brahe kollégája; Brahe számára németre fordítja az Alfonz-féle Táblázatokat.

Egy példa: Jichak Jiszraeli (14. század)

- Jichak ben Joszef Jiszraeli (Toledo, 14. sz. eleje).
Nem keverendő *Jichak ben Slomo Jiszraeli*-vel (kb. 855-kb. 955, észak-afrikai orvos, és a kora-középkori neo-platonikus zsidó filozófia vezető alakja).
- Legismertebb műve: *Jeszod olam* – a középkori zsidó csillagászat egyik legfontosabb műve, a későbbi rabbik egyik fontos forrása csillagászati, naptári és kronológiai témákban, táblázatokkal.

Valószínűleg a ROS (Rabbi Aser ben Jehiel) kérésére írta 1310-ben.

- Kiadatlan kéziratok: *Saar ha-milluim*,
Saar ha-samajim

(-- v.ö. BT szakdolgozata, 2001)

Jichak Jiszraeli: *Saar hasamajim* (1. fejezet)

- A szakszókincs kialakításának a nehézségei:

והגלגל השני מט' הגלגלים שמדרכו הוא סמוך לגלגל הלבנה המגלגל הכוכב הנקרא
בלשונינו על דרך פרט כוכב ובלשון הגרי נקרא עטארד וכן יהיה שמו בספרי הזה.

És a második szféra a kilencből, amelynek pályája a legközelebb található a hold szférájához [= az első szféra], az, amelyik azt az égitestet [*kokhav*, 'csillag'] görgeti, amelyiket a mi nyelvünkön [= héberül] egyszerűen *csillagnak* [*kokhav*] nevezzük, de amelyet arabul [Hagar nyelvén] 'utrid-nak [Merkúr] neveznek. És ez lesz a neve ebben a könyvemben.

Jichak Jiszraeli: *Saar hasamajim* (2. fejezet)

- Az elmaradhatatlan bibliaértelmezés:

הגלגל השמיני מט' הגלגלים שזכרנו בשער שעבר יקרא גלגל המזלות ובו הם תקועים שאר כוכבי השמים שאין להם מספר ידוע. [...]

והגלגל התשיעי מתשעת הגלגלים שזכרנו בשער שעבר והוא הגדול והעליון שכולם הוא הנקרא בכמה מקומות מכתבי הקודש שמי השמים כמו שנאמר הן ליי אלהיך השמיים ושמי השמיים.

A nyolcadik szférát az előző fejezetben említett kilenc szféra közül a csillagok szférájának nevezik. Ehhez van rögzítve az ég többi csillaga, amelyek száma nem ismert. [V.ö. Gen. 15:5, 22:17, stb.: Ábrahám, mint az első csillagász?]. [...]

És a kilencedik szféra az előző fejezetben említett kilenc szféra közül a legnagyobb és legfelsőbb az összes között. Ezt nevezik a Szentírás néhány pontján “az egek egének”, amint meg van írva [Deut. 10:14]: “Íme, az Örökkévaló Istenedé az ég és az egek ege [a föld, és mind, ami benne van].”

Csillagászat, mint a halákha segédtudománya

- Naptárszámítással és liturgiával kapcsolatos kérdések, például:
 - Peszah = nisan 15 = a tavaszi napforduló utáni első holdtölte — *elvileg*
 - Hónapok elseje: az újhold első láthatósága — *elvileg*
 - *Ve-ten tal u-matar* betoldás az *Amidá*ban a diaszpórában:
az őszi napforduló utáni 60. napon — *elvileg*
 - A napok (különösen szombat és ünnepnapok) kezdete és vége, imaidőpontok...
- *Tekufa* (תקופה): téli és nyári napforduló, tavaszi és őszi napéjegyenlőség
 - *Smuel-féle* (v.ö. *Julián naptár*): az év hossza 365 nap 6 óra, és ezt negyedeljük.
 - *Rav Ada-féle*: az év hossza 365 nap 5 óra 55 perc 25 mp, és ezt negyedeljük.
 - Csillagászatilag pontos érték: 365 nap 5 óra 48 perc 45 mp, de *nem* negyedeljük.
 - Idővel elcsúsznak egymáshoz képest, v.ö. XIII. Gergely-féle naptárreform (1582).
- Melyiket kell használni az egyes halákhikus kérdések kapcsán?

Nyelvészet

A héber nyelvészet születése

Előzmény: nyelvészeti jellegű megjegyzések a rabbinikus irodalomban, valamint a maszoréták tevékenysége, mint „nyelvészet”.

- A héber nyelvészet születésének három forrása:
 - Maszoréták tevékenysége után rögzül a Héber Biblia vokalizált szövege.
 - Arab nyelvészet a 8. századtól.
 - Karaita mozgalommal való polémia a szöveg pontosabb vizsgálatára sarkall, túllépve a bevett, hagyományos értelmezéseken.
- Prototípusa a zsidó irodalmi-szellemi tevékenység mozgatóerőinek:
 - Belső változás, fejlődés hatása.
 - A külvilágbeli új jelenségek hatása, átvétele.
 - Külső vagy belső feszültségekre való reakció.

Tudományos paradigmák

Shneider, Alexander M. "Four stages of a scientific discipline; four types of scientist." *Trends in Biochemical Sciences* 34.5 (2009): 217-223.

- Első korszak: a kutatók új adatokkal, jelenségekkel kezdenek el foglalkozni.
(A mi esetünkben: az arab után a héber nyelvvel).
Szakszókincs kialakítása a jelenség leírására, de még nem találták meg a téma igazán sikeres kezeléséhez szükséges keretet.
- Második korszak: A sikeres leíráshoz, értelmezéshez szükséges eszköztár, fogalmi rendszer, módszerek kialakítása – egy paradigma születése.
(Esetünkben: a három gyökbetűk elmélete.)
- Harmadik korszak: Az új paradigma alkalmazása, a részletek kidolgozása.
- Negyedik korszak: a kialakult tudás továbbadása, egyre kiforrottabb formában, egyre letisztultabb szemléletű tankönyvek születése.
Új tudás már nem igazán jön létre, de a megszerzett tudás megemésztése, újragondolása hozzájárulhat új paradigmák létrejöttéhez.

Nyelvészet

(Négy korszak az *Encyclopaedia Judaica* alapján.)

- 1. korszak: „korai próbálkozások” a 10. századig
- 2. korszak: „kreatív korszak” a 11-12. században
- 3. korszak: „elterjedés” a 12. század közepétől a 13. század közepéig
- 4. korszak: „megnyugvás” a 16. század közepéig

Nyelvészet: egy tudományos paradigma születése

(Négy korszak az *Encyclopaedia Judaica* alapján.)

1. korszak: „korai próbálkozások” a 10. század

1a: Arabul, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában:

pl. Szaadja gáon (*Agron* – szótár, *Kutub al-Lugha* – nyelvtan, stb.).

Héber-arab-arámi összehasonlítások. Karaita nyelvészek és a velük való polémia hatása a rabbanita nyelvészetre. Arabul íródott művek, és ha nem fordítják le héberre, akkor később kis hatás, a 19. századi újrafelfedezésig többségük feledésbe merült.

1b: Később Spanyolországban, héberül: Menahem ibn Szaruq: *Maḥberet* (első teljes héberül írt bibliai héber és arámi szótár → hatás az arab világon kívül is, pl. Rasi; Dunas ben Labrat kritikája, és a tanítványok között viták alapja).

Dunas ben Labrat (10. sz., Fezből érkezik Córdoba-ba): M. ibn Szaruq tanítványa, titkára-munkatársa és kritikusa: 180-200 tételt kritizál a *Maḥberet*-ből, amelyek a Biblia értelmezését, sőt helyenként a halakhát is érintik.

Nyelvészet: egy tudományos paradigma születése

(Négy korszak az *Encyclopaedia Judaica* alapján.) 1. korszak: „korai próbálkozások” a 10. századig

2. korszak: „kreatív korszak” a 11-12. században

Fordulat: Juda b. David Hajjúdzs (10. sz. második fele, Fezben született, Córdobaiban élt, Menahem ibn Szaruq tanítványa, 1000. körül, arabul alkotott): az arabra a 8. század óta már alkalmazott három gyökbetűs gyökök elméletét alkalmazza a héberre is.

Jona ibn Dzsanáħ és Sámuel Hanagid vitája, majd mások: a három gyökbetűs paradigma részleteinek a kicsiszolása Spanyolországban.

3. korszak: „elterjedés” a 12. század közepétől a 13. század közepéig

Fordulat: 1148: spanyolországi tudósok kiáramlása (Provence, Itália, Észak-Afrika)

Abraham ibn Ezra, Joszeif Kimħi, stb. nyelvészeti tevékenysége.

Hajjúdzs és Ibn Dzsanáħ arabul íródott nyelvészeti munkáit lefordítják héberre (Abraham ibn Ezra, Juda ibn Tibbon): askenázi világba is eljut a 3-gyökbetűs paradigma.

Nyelvészet: egy tudományos paradigma születése

(Négy korszak az *Encyclopaedia Judaica* alapján.) 1. korszak: „korai próbálkozások” a 10. századig

2. korszak: „kreatív korszak” a 11-12. században

3. korszak: „elterjedés” a 12. század közepétől a 13. század közepéig

4. korszak: „megnyugvás” a 16. század közepéig

Fordulat: David Kimhi (RaDaK, kb. 1160-kb. 1235): nyelvész és bibliakommentátor Narbonne-ban (Provence). *Mikhlol* c. műve a következő korszak meghatározó műve lesz.

1. *Ḥeleḳ ha-Dikduk* = “*Mikhlol*”: nyelvtan,

2. *Ḥeleḳ ha-Injan* = *Széfer ha-sorasim*: szótár).

Sokan mások...

Elija (Bahur) Levita (1468/9-1549): Németországból Itáliába, héber nyelvészet + a jiddis nyelvészet alapjainak a lefektetése, a keresztény hebraisták forrása.

Nyelvészet a reneszánsz óta

- Keresztény hebraisták a reneszánsz idején (Johann Reuchlin, stb.).
- Sémi nyelvészet a 17. századtól, történeti-összehasonlító nyelvészet...
Leíró bibliai héber nyelvészet klasszikusai (*Gesenius*, stb.).
- 20. század: zsidó [származású] nyelvészek a strukturalizmus (Sapir, Bloomfield, Harris...), a generatív nyelvészet (Chomsky, Halle...), a szociolingvisztika (Max és Uriel Weinreich...) megalapozói között.
- Több koraújkori és újkori rabbi (pszeudo-)nyelvészeti érdeklődése leginkább a bibliai exegézishez kapcsolódik (pl. David Luzzatto, Samson Raphael Hirsch, stb.). Más rabbik nem értékelik a nyelvészetet.

Nyelvészet a középkorban: a filológia segédeszköze

Körülmetél vagy körülmetéltetik?

- Gen. 17: Ábrahám körülmetélése:
- Legtöbbször *niphal*, azaz passzív alak:
Ábrahám körülmetéltetik, bár nem tudjuk, ki által.
- Gen. 17,23, *vajjāmōl* : qal, azaz aktív alak:
Ábrahám körülmetéli a háztatásában lévő férfiakat.
- A [m] és a [l] közös minden alakban – tehát ez a `körülmetélni' ige gyöke.
Hol van [n] az [m] előtt, hol pedig nincs: miért?
 - A passzív *niphal* ige törzs [n]-je, amely hajlamos a gyökbe asszimilálódni?
 - A gyökhöz tartozik, amely hajlamos a következő gyökbe asszimilálódni?

Gen. 17:11 pontos JELENTÉSE az igealak elemzésétől függ וְנִמְלֹתֶם אֶת בָּשָׂר עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם:

- וְנִמְלֹתֶם *u-nəmaltem* – mai standard bibliai héber nyelvtanok szerint *niphal perfectum* (‘ÉS KÖRÜL LESZTEK METÉLVE ELŐBŐRÖTÖK HÚSÁ[NÁL]...’) a *m.w.l.* gyökből.
- De *m.w.l. niphal perfectum* standard alakja וְנִמְוִלֹתֶם *u-nəməlōtem* lenne.
- Gesenius-Kautzsch-Cowley (67dd, p. 183): kettős csavar, mert „as if from *m.l.l.*, not *m.w.l.*” + azon belül is rendhagyó „neglect of the strengthening in aramaizing forms” (amely „occurs elsewhere tolerably often”).
- Az igének van már tárgya a mondatban (*et bašar őrlatthem* ‘az előbőrötök húsat’), tehát ha passzív jelentésű *niphal* igealakként értelmeznénk, akkor feleslegesen lenne két tárgya.
- Miért ne lehetne tehát *qal perfectum* a *n.m.l.* gyökből?
Teljesen szabályos alak és aktív jelentés (‘ÉS KÖRÜLMETÉLITEK ELŐBŐRÖTÖK HÚSÁT...’).

Gen. 17:11

וְנִמְלַתֶּם אֶת בָּשָׂר עֶרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם:

• רש"י: ונמלתם - כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים, כגון נ' של נושך ונ' של נושא. ונמלתם, כמו ונשאתם. אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה, יאכל:

- Rasi: *u-nəmaltem*: mintha *umaltem* lenne, és a *nun* betű többlet a gyökhöz (*jeszod*) képest, amely alkalmanként leesik, mint a *nosekh nun-ja*, és a *nosze nun-ja*. *U-nəmaltem* olyan, mint az *u-nəszátem* alak. De a *jimol* alak egy *niphal imperfectum* (*jippael*) alak, mint a *jeasze* és a *jeakhel*.

Gen. 17:11

וְנִמְלְתֶם אֶת בָּשָׂר עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לָאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם:

• אבן עזרא: ונמלתם כמו ושמרתם, והנו"ן שרש, וכן לא ידון רוחי (ברא' ו, ג) עם נדנה (דניאל ז, טו):

• אבן עזרא בראשית שיטה אחרת: המול לכם להמול לכם - והוא שם הפועל מבנין נפעל. ויש אומרים שהוא מגזרת 'נמל' כי שנים שרשים הם: כאשר הם נמולים (ברא' לד, כב), כי מולים היו (יהושע ה, ה):

• רד"ק: המול - מקור מבנין נפעל. כלומר יהיה נמול לכם כל זכר; שרשו נמל, והוא בשקל כהנדף עשן (תהלים ס"ח) ולפי דעתי שמלת כהנדף שם כמו שכתבתי בספר מכלל, יהיה גם כן המול שם בתוספת ה"א ובתשלומו הנמל כשקל בהנדף או שרשו מול בשקל גרן:

- Ibn Ezra egyértelműen Rasival vitatkozik, mert ugyanazt a mondat szerkezetet veszi át, de átírja:
 „*u-nəmaltem*: mint az *u-šəmartem*, és benne a *nun* betű a gyök része.”
- Rasi: nem szükséges három gyökbetű, tehát ami hol van, hol nincs, az nem része az alapjelentést hordozó gyöknek.
vs. Abraham Ibn Ezra és David Kimchi: kötelező a három gyökbetű, még ha az néha nem is jelenik meg.
- A szakszókincs fejlődése:
 - Rasi: *jeszod* (‘alap’) vs. Ibn Ezra, RaDaK: *sores* (‘gyök[ér]’)
 - Rasi: *jippael* (niphāl imperfectum) vs. Ibn Ezra, RaDaK: *niphāl*
 - Ibn Ezra: *sem ha-poal* (‘infinitivus’) vs. RaDaK: *makor* (‘infinitivus’)
- Mindenki analógiákat keres: más igék, ill. ugyanezen ige más alakjai.

További tudományterületek

További tudományterületek: zsidó természettudományok a középkorban

Földrajzi egységek: arab világban, Spanyolországban,
majd Provence-ban, később a reneszánsz Itáliában jelentős.

A középkori Európában leginkább a rabbinikus tevékenység egyik aspektusaként vannak jelen (ha egyáltalán...).

- Orvostudomány: az arab világban sok rabbi megélhetése; főleg arabul.
- Matematika: leginkább a pozíciós csillagászat segédtudománya.
- Alkímia, meteorológia, fizika, stb. – elszórtan.

Leginkább fordítási tevékenység (ókori görög szerzők arab fordításban, arab szerzők > héberre > latinra) + néhány saját mű.

Historiográfia

Lásd Stemberger, pp. 126-131.

Más műfajokban történeti jellegű információk

(v.ö.: a Tóra történeti és nem történeti szakaszai, halákha és aggáda a Talmudban)

vs. önálló műfaj – mi célból?

- Naptár, rítusok: pl. *Megillat taanit* („Böjttekercs”, arámiul, i.sz. 1-2. sz., Palesztina)
- Kronológia: pl. *Széder olam rabba* („Nagy világtörténet”, 2-3. sz. Palesztina).
- Világtörténet: pl. Joszippon (953, Dél-Itália, majd kibővítve, később Josephusnak tulajdonítva.

NB: Dél-Itália ekkor fontos bizánci szellemi központ!)

• ...

*„újraírt bibliák”
kiegészítve a Biblia utáni korral*

Historiográfia

- *Más műfajokban történeti jellegű információk vs. önálló műfaj – mi célból?*
- ...
- „A hagyomány láncolata” (*salselet ha-kabbala*): bizonyítandó a rabbinikus osztály legitimitását, ill. az exilarchák származását (1) befelé, (2) polémia a kereszténységgel és a karaitákkal (a rabbik bibliaértelmezési hagyománya autentikus), (4) a muszlim hagyományozási (tradálási) láncok mintájára. Például: *Pirké Avot*; *Iggeret rav Serira gáon*; Abraham ibn Daud: *Széfer ha-kabbala* (1160).
- Krónikák a zsidók „sanyarú” középkori történetéről, pl. *Memorbukh*-ok.
- Fordítások, pl. népszerű ófrancia, stb. lovagregények, krónikák.
- Átmenet az újkorba: David Gans (1541-1613) *Cemaḥ David* („Dávid sarja”, 1592, Prága; 1. rész a zsidók története az ókortól saját koráig, 2. rész a világtörténelemről).

Földrajz: útleírások

- Lásd Stemberger, pp. 131-132.
- Más műfajokban földrajzi jellegű információk vs. önálló műfaj.
- Két megközelítés:
 - Legendás elemek, a tíz elveszett törzs motívuma keresése:
Például: *Eldád Hadáni* (9. század).
 - Valódi útleírás + hallomásból szerzett információk, mert a szerzőt valóban érdekli a világ (de legalábbis a zsidó diaszpóra):
Például: Tudelai Benjámín (utazása: 1159-1173).

Következő órára

Következő órára olvasandó

„Határjelenségek”: karaita irodalom; fordítások; irodalom zsidó nyelveken
(Előadó: Biró Tamás)

Olvasandó:

1. Smuel ben Rabbi Jehuda ibn Tibbon: *A Mester művében előforduló idegen szavak magyarázata*. (Schmelowszky Ágoston és Visi Tamás ford.)
Megjelent: Maimonidész: *A tévelygők útmutatója* (Logos Kiadó: Budapest, 1997, pp. 1061-1116), [42.2.1.MN.11.] [pp. 1061-1066](#).
2. Anan ben David: *Széfer ha-micvot*. Fordításban közli: Leon Nemoy (transl., notes): *Karaite Anthology: Excerpts from the Early Literature* (Yale Judaica Series 7; Yale University Press: New Haven and London, 1952 [1980])
[73.2.Nem.1.]. [IV. Dietary laws; V. Sabbath; VIII. Circumcision](#).

Nevek, címek, fogalmak a vizsgára ezen a héten

(Elvárás: egy-két mondatos meghatározás, időben (kb. évszázadra) el tudni helyezni; a Stemberger-könyvből tanulni + Encyclopedia Judaicában és máshol utánanézni.)

- Csillagászat: Abraham ibn Ezra, Maimonides, Gersonides, David Gans.
- Nyelvészet: Szaadja gáon: *Agron*,
Menahem ibn Szaruq: *Maḥberet*,
Dunas ben Labrat, Juda b. David Ḥajjúdzs,
David Kimḥi, Elija (Baḥur) Levita,
Johann/Johannes Reuchlin.
- Történetírás: Széder olam rabba, Joszippon,
Igeret Rav Serira gaon, David Gans.
- Útleírások: Tudelai Benjamin.

Viszlát két hét múlva szerdán!